

Jevgenij Primakov: Svět bez Ruska? K čemu vede politická krátkozrakost.

1. vydání. Praha: Ottovo nakladatelství, 2010, 184 stran, ISBN 978-80-7360-951-1, (signatura knihovny ÚMV De 56 607 PK).

Díky Ottovu nakladatelství se do rukou českých zájemců o problematiku mezinárodních vztahů dostává další zajímavá práce umožňující nahlédnout interpretaci dění posledních dekád pohledem významných ruských autorů. Po politickém pamfletu Natalie Naročnické *Rusko a jeho místo ve světě* (2006) a vzpomínkách bývalého ruského velvyslance v Praze Alexandra Lebeděva *Velvyslanec vzpomíná...* (2008) jde tentokrát o knihu *Svět bez Ruska?* z pera jednoho z nejvýznamnějších současných ruských diplomatů, politiků (působil jak na postu ministra zahraničních věcí, tak jako premiér) a odborníků na mezinárodní vztahy, Jevgenije Maksimoviče Primakova.

Kniha, rozdělená do osmi kapitol, sleduje jeden zásadní cíl: ukázat, že navzdory politické krátkozrakosti části amerických politických elit (neokonzervativců) jsou zájmy USA a Ruska ve vznikajícím multipolárním světě objektivně shodné. Metoda, kterou autor používá, je velmi prostá: prostřednictvím amerických autorů ukázat chyby Bushovy administrativy, správnost ruských analýz a z nich vyplývající oprávněnost ruských postojů.

Počátek současných nedobrych vztahů mezi Moskvou a Washingtonem, což u autora řadícího se k ruskému establishmentu nemůže překvapit, leží v nesprávném vyhodnocení příčin a důsledků rozpadu SSSR a z něj vyplývající neschopnosti oprostít se od studenovělečnického stereotypu vnímání Ruska jako nepřítele – přičemž tuto skutečnost Primakov, v rámci pokusu o fair play, identifikuje jako negativní zátěž i na ruské straně.

Text knížky je psán lehkým jazykem, jde o dílko dynamické a – což je zajímavé – vlastně i pozoruhodně naléhavé. Proč se Rusko ústy jednoho ze svých známých odborníků právě teď, poté co odmítlo americký pokus o „reset“ vzájemných vztahů, snaží ukázat jinou tvář? Proč se po pěti letech, kdy se ve vzrůstající asertivitou vymezovalo proti Spojeným státům, s pomyslnými vrcholy v podobě Putinova projevu na bezpečnostní konferenci v Mnichově (2007) a války proti Gruzii (2008), v okamžiku, kdy USA čelí zásadním ekonomickým problémům, snaží ukázat, jak si jsou „objektivně“ blízké?

Čtenář, který vezme tuto knihu do ruky, by od globálně znějícího názvu a od autora, jenž vstoupil do dějin novodobé ruské zahraniční politiky konceptem strategického trojúhelníku Rusko – Čína – Indie, logicky očekával, že se dozví něco o postavení Ruska v globálním kontextu. Kniha je však věnována v podstatě pouze rusko-americkým vztahům, přičemž ostatní aktéři, je-li jim vůbec věnována nějaká pozornost, slouží pouze jako kulisy rusko-amerických vztahů. Je zvláštní, jak se autor, který svého času věnoval tolik energie prosazování multilateralitu, v hodnocení většiny důležitých problémů současného světa snaží vystačit s dimenzí bilaterální.

Primakov v celé knize sleduje již zmíněnou tezi o objektivní shodě zájmů obou mocností. Za hlavní chybu neokonzervativců považuje rozhodnutí exportovat demokracii silou, jež stojí v jádru doktríny unilateralismu, přičemž ignorují objektivní skutečnosti vyplývající z různého stupně vnitřního vývoje každého státu a závisející „na jeho historii, tradicích, míře společenské religiozity, na jeho politické kultuře, národním sebevědomění, poměru sil atd. Přitom národní kulturu, mentalitu a tradice nelze nazírat jako něco statického, protože podléhají změnám. Všechny tyto objektivní skutečnosti neokonzervativci ignorují a neberou je do úvahy. V tom připomínají trockisty, kteří hlásili vývoz revoluce do jiných zemí nezávisle na tom, zda v nich vznikla revoluční situace“ (Primakov 2010: 28). O pár stránek dál pak ortel nad neokonzervativci uzavírá odkazem na Stephena Walta, když uvádí jeho výrok: „Kdyby lékař stanovoval nesprávnou diagnózu s takovou pravi-

delnosti, s jakou neokonzervativci nesprávně vykládali události světové politiky, pak by k němu chodili pouze pacienti, kteří by měli v úmyslu zemřít“ (Primakov 2010: 63).

S odkazy na komentáře a názory amerických odborníků, kteří z nejrůznějších pozic kritizovali neokonzervativce, se čtenář v knize setká na desítkách míst, přičemž v práci vlastně zcela chybí názory odborníků z Ruska (pochopitelně kromě názorů autorových a odkazů na postoje Vladimira Vladimiroviče Putina a občas i Dmitrije Anatoljeviče Medveděva). Jevgenij Maksimovič jejich prostřednictvím s přímo „otcovskou trpělivostí“ čtenáři ukazuje, jaký byl skutečný – tj. objektivní a nezaujatý – kontext probíraných událostí, čímž zpětně dává za pravdu Rusku a zároveň „otevřítá oči“ nové americké administrativě. Hned v úvodu se například dočteme: „*Negativní vztah k Rusku ze strany USA a západních zemí se vyhroutil zvláště za krize v Jižní Osetii v roce 2008. Zároveň však značně ubylo těch, kteří se domnívali, že lze Rusko ignorovat a nepřihlížet k jeho zájmům. Jeden z amerických expertů na Rusko, Michael Specter, publikující na stránkách časopisu New Yorker, po událostech v Jižní Osetii uvedl, že skončilo období, kdy se Spojené státy chovaly k Rusku jako k Jamajce*“ (Primakov 2010: 3).

Soudě dle informací na předsádce knihy, lze v textu údajně také nalézt řadu kritických poznámek na adresu vnitřního vývoje Ruska. Realita je však poněkud odlišná. Čtenáři je na mnoha místech servírována představa, že zatímco v zahraničněpolitické oblasti se Rusku daří – přinejmenším správně analyzovat události –, v oblasti vnitropolitické a ekonomické má objektivní problémy. Takové konstatování však nic nového nepřináší, pouze se v poněkud pozměněném kontextu znovu vynořuje to, co začalo být veřejně ventilováno nejpozději na začátku slavné Gorbačovovy perestrojky. Přičemž stejně jako tenkrát, a vlastně po celé ruské a sovětské dějiny, je (správná) zahraničněpolitická dimenze politiky státu symbioticky propojena s (obtížným) vnitropolitickým a (komplikovaným) ekonomickým stavem Ruska. Spojovacím článkem naprosté většiny pasáží věnovaných vnitřní situaci Ruska jsou odkazy na existenci jakési „strategické linie“ politických a ekonomických změn, přičemž však není zcela srozumitelné, v čem konkrétně by měla spočívat: „*V ekonomice znamená směřování k civilizovanému trhu*“ (Primakov 2010: 75). V politické dimenzi pak má platit: „*V Rusku se na základě pochopitelného a spravedlivého odporu vůči této představě [americký nebo západoevropský model demokracie, poznámka autora] rozšířila myšlenka ‚suverénní demokracie‘. Ani ta však podle mě není dokonalá. Rusko kráčí k všelidským hodnotám, takovým, jako je demokracie, svou cestou s ohledem na vlastní tradice, dějiny, mnohonárodnostní charakter státu a jeho zeměpisnou polohu*“ (Primakov 2010: 101).

Navzdory tomu, že geografický determinismus je již dávno považován za překonaný fenomén, Primakov na mnoha místech, opět zcela v duchu tradičního ruského přístupu, usouvztažňuje rozlohu státu s velikostí a specifičností jeho problémů: „*Demokratizace je v Rusku neoddělitelná od zdokonalování vertikální moci a státního federálního uspořádání. Nutnost centralizace v tak velké zemi, jako je Rusko, je evidentní. Nyní již můžeme konstatovat, že článek spojující centrum s regiony byl posílen... Ale politická centralizace je jen jedna strana mince. Druhá spočívá v nutnosti předat více ekonomických práv z centra do regionů a z regionů do obecních zastupitelstev*“ (Primakov 2010: 103).

Ze dvou známých problémových oblastí, které Západ či USA vlastně celou dobu kritizují – z kauzy Michail Chodorkovskij a JUKOS na straně jedné a z konfliktu v Čečně na straně druhé –, se Primakov věnuje pouze prvnímu z nich. Čečenský problém, ačkoliv byl Bushovou administrativou v rámci globální války s terorismem uznán za její součást – nebo snad právě proto (?) –, v jeho podání vlastně za zmínku vůbec nestojí. „*Kauza JUKOS ukázala snahu moci postavit se skupinám oligarchů na odpor, dokud není pozdě. Svědčila o úmyslu odmítnout oligarchický charakter ekonomického, a přirozeně nejen ekonomického, vývoje Ruska [což je například ve vztahu k sultanistickému režimu Ramzana Kadyrova, který Moskva instalovala v Čečně, zjevně nepravdivé a v podstatě i cynické, poznámka autora]. Toto odmítnutí neznamenalo globální revizi výsledků privatizace, ale*

týkalo se osob, které se dopustily trestných činů tím, že neplnily daňové povinnosti. Výsledky voleb do Státní dumy v roce 2003 ukázaly, že se tato linie těší široké podpoře. Každý, kdo hlasoval pro Jednotné Rusko, hlasoval vlastně pro linii přijatou ruským vedením“ (Primakov 2010: 77). O několik stránek dále je pak argument rozšířen a posílen tímto sdělením: „Co svědčí ve prospěch kontinuity zvolené strategické linie, kterou je ovšem nutno zdokonalovat? Je to především podpora převážné části ruského obyvatelstva. Medveděvova kandidatura nebyla Rusku nikým vnucena, ale vyplývala z volby samotného Putina. Jak se ukázalo, Putin mohl na postu prezidenta setrvat, neboť většina ve Státní dumě byla připravena schválit ústavní změny, které by mu umožnily být prezidentem i ve třetím funkčním období. Putin se však stal předsedou vlády a zároveň se postavil do čela strany, která má většinu v parlamentu. Kontroluje tedy jak výkonnou, tak zákonodárnou moc. To však v žádném případě neznamená, že funkce ruského prezidenta je formální (tedy něco na způsob britské královny), což se ukázalo hned po Medveděvově zvolení. V Rusku si funkce prezidenta reálně zachovává všechny atributy nejvyšší moci. Takové je tedy mocenské schéma, které je schopno zajistit kontinuitu strategické linie“ (Primakov 2010: 75).

Nebylo by spravedlivé tvrdit, že autor žádný ze současných ruských vnitřních problémů nezvládl adresně a přesvědčivě pojmenovat. „Potenciálním nebezpečím na cestě k rozvoji ruské demokracie je fantom jedné parlamentní strany... Když totiž vznikla strana Jednotné Rusko, byl do toho v maximální míře zapojen administrativní potenciál. Mnohým představitelům regionů a obecních zastupitelstev se zdálo, že vstoupit do této strany je jejich povinností. Mohou ale tyto lidé být neutrální, natož pak ve volbách do Státní dumy podporovat stranu Spravedlivé Rusko? A navíc v podmínkách, kdy v čele strany stojí Vladimir Putin?“ (Primakov 2010: 103). Primakov je dokonce schopen ukázat dopady tohoto problému i v praktické rovině, když tvrdí, že: „Přechod funkcí od státu k soukromému sektoru nebo samosprávným strukturám zablokovala byrokracie, které v této etapě zvítězila nad těmi, kteří ji chtěli zbavit nástrojů korupčního obohacování“ (Primakov 2010: 81). Avšak každý, kdo se Ruskem hlouběji zabývá, v tomto jistě správném konstatování nemůže nevidět i známou variaci klasického „Bůh je vysoko a car je daleko“. Pokud jde o byrokracii a zátěž starých časů vůbec, vnímá ji Primakov jako brzdu ruského vývoje i s ohledem na modernizaci, kterou Rusko (opět) zásadně potřebuje. Nemůžeme být překvapeni, že na tomto poli adoruje Putinovy i Medveděvovy kroky, ale jeho tvrzení, že „nelze přece ignorovat fakt, že kolem dvou třetin všech světových inovací 20. století pochází ze základního výzkumu Akademie věd SSSR nebo bylo realizováno za jeho přispění“ (Primakov 2010: 86), skutečně bere dech.

Jestliže v politické části autor vidí problémy – a přinejmenším naznačuje, co by mohlo vést k řešení, pak se v ekonomické části zdá, že J. M. Primakov je jednoznačným zastáncem zvolené státní linie a že některé podstatné aspekty fungování současné globální ekonomiky mu jsou dosti vzdálené: „V Rusku vždy přirozeně byli i odpůrci posilování státní role v ekonomice a působí zde i nyní. Část z nich je spjata se Západem, odkud také čerpají své myšlenky. Jsou to pseudoliberalové, kteří proti hospodářské roli státu zpravidla nevystupují otevřeně, ale tvrdí, že v ruském tržním hospodářství má stát neúměrně velkou roli. A vskutku, stát opět kontroluje Gazprom, skoupil aktiva JUKOSu a Sibněfti, je hlavním akcionářem Sberbank a Vněštorgbank, a je monopolním vývozcem zbraní. K tomu byly v roce 2007 v různých oblastech ekonomiky založeny silné státní korporace – Rosnanotech, Rostechologii, Rosatom, Agentura pro pojištění vkladů, Rozvojová banka, Olimpstroj, Sjedenocená korporace letecké výroby, Sjedenocená loďařská korporace a další. Státní účast ve výrobě lze však v mnohém vysvětlit ruskou specifikou přechodu k tržnímu hospodářství... Ústup od jednostranné surovinové orientace, která by Rusku připravila nezávaditelnou budoucnost druhořadého člena světového společenství, byla proto za těchto podmínek schopna zajistit jen státní účast v ekonomice“ (Primakov 2010: 80).

Na tento oddíl knihy organicky navazuje šestá kapitola s titulem Oblast energetika: spolupráce nebo konfrontace. Je to jediná podstatná část knihy, kde hlavní pozornost není upřena jen na USA, ale též na Evropu a Čínu. Zejména v souvislosti s Čínou se čtenář jen obtížně vypořádává s tím, že autor, který se značným úsilím a nemalým úspěchem nasměroval Rusko na trajektorii takzvané multivektorové politiky, se zejména Číně, ale i dalším mocnostem, v podstatě vůbec nevěnuje, a pokud ano, tak způsobem dosti zarážejícím. V pasáži příznačně nazvané Vůbec ne slabá pozice totiž tvrdí: „Nelze zapomínat ani na perspektivní asijský směr naší energetické politiky... situace se změnila po vytvoření Šanghajské organizace pro spolupráci (ŠOS). Její členské země – Rusko, Čína a čtyři středoasijské republiky – obývá více než čtvrtina obyvatel naší planety“ (Primakov 2010: 121). Je sice pravda, že v této oblasti dnes žije více než 1,6 miliardy lidí, ale na Čínu z toho připadá téměř 1,4 miliardy a zásadní ekonomický výkon. To J. M. Primakov jistě ví, ale nezdá se, že by to byl ochoten brát v potaz. Ostatně ŠOS nemá dostatečně širokou a institucionalizovanou základnu na to, aby se v dohledné budoucnosti mohl stát něčím více, než je v současnosti, tj. platformou, která (zatím) oběma státům umožňuje spolupracovat ve velmi úzkém segmentu aktivit. Primakov navíc neuvádí žádný přesvědčivý argument, na jehož základě by se dalo soudit, že by se ŠOS mohla stát skutečně širokospektrální základnou vztahů států v regionu.

Celkově proto můžeme konstatovat, že Primakovova práce nepřináší zásadně nový pohled ani na Rusko, ani na jeho postavení ve světě. Autor přesvědčivě neodpovídá ani na jedinou z otázek, které Západ (či USA) ve vztahu k Rusku vznáší – ať se jedná o problematiku oblast (ne)dodržování lidských práv a demokratických standardů vládnutí, fungování ruského hospodářství na bázi transparentních pravidel tržní ekonomiky, či stále horší vztahy mezi Ruskem a NATO. Stejně tak nenabízí smysluplné řešení ani jediného problému, které ve vzájemných vztazích západní aktéři vidí. Tvrdohlavě (či zaslepeně?) opakuje, že Rusko má na své názory právo (což jistě nikdo autorovi ani Rusku nebere), a svou interpretaci se čtenáři snaží intenzivně vnucovat jako jedinou možnou. Například ve střední Evropě tak problematicky vnímaný projekt, jakým je výstavba plynovodu Nord Stream, má v jeho podání zcela jiný účel. „O tom, že Rusko nemá v úmyslu využít dodávky svých energetických surovin do střední Evropy k politickým cílům, svědčí snad více než cokoliv jiného jeho snaha o diverzifikaci přepravních tras primárních energetických zdrojů směrem do Evropy. Názorným příkladem je Nord Stream“ (Primakov 2010: 114).

Kritika amerických nekonů, již je jeho text protkán, probíhala podstatně intenzivněji a fundovaněji ve vlastních Spojených státech a navíc není pravděpodobné, že by američtí autoři, o něž se opírá, souzněli s tak zásadní interpretací svých argumentů ve prospěch Ruska. Kniha však, a dá se předpokládat, že neúmyslně, svým způsobem přece jen ukazuje, kde dnešní Rusko stojí. Navzdory vši rétorice, s níž se vymezovalo vůči Spojeným státům a Západu, je zřejmé, že Rusko Spojené státy až bolestně potřebuje. Amerika byla a je pro Rusko zrcadlem, referenčním bodem i vzorem pro budoucnost. Moskva tak dlouho volala po konci (údajně) americké unipolarity, až se dočkala takového propadu moci Spojených států, jenž do mezinárodní arény přivedl vedle Číny i řadu dalších sebevědomých hráčů (Indie, Indonésie, Brazílie...), kteří se v touze po místě na výsluní budou drát kupředu a daleko dříve než na Ameriku narazí na Rusko. I když to ruské politické elity, Primakova nevyjímaje, odmítají říci nahlas, je zřejmé, že Rusko s výjimkou energetiky a vojenského, zvláště pak jaderného potenciálu, nemá nic, čím by ve světě mohlo výrazněji zaujmout či konkurovat.

I v Primakovově analýze je zřejmé, že Rusko má tolik problémů k řešení, že neví, kam dřív skočit. Je proto – stejně jako za Petra I., Stolypina, Stalina či Gorbačova – opět nuceno „sprintovat“ tam, kde by se spíše mělo obezřetně a pomalu krok za krokem sunout kupředu. Naléhavost jeho autorova textu lze spatřovat zejména v tom, jak úporně se Američanům snaží dokázat, že Rusko bylo „jen“ špatně vnímáno, že bez jeho podpory to Američané měli (a budou mít) těžké a že Rusko má ve skutečnosti zásadní politický, hospodářský

RECENZE

či inovační potenciál. Jestliže se mu první dvě věci možná podařily, pak ta závěrečná vy-
znívá značně nepřesvědčivě a velmi připomíná Potěmkinovu, respektive Primakovovu
vesnici. A to je problém, kterému Rusko bude muset čelit a na nějž, soudě podle Prima-
kova, stále bolestně není připraveno. To je pak špatná zpráva pro všechny, kdo s Ruskem
přicházejí do kontaktu.

Michael Romancov

Poznámka

*Text vznikl v rámci výzkumného záměru FSV UK č. MSM 0021620841 „Rozvoj české spo-
lečnosti v EU: výzvy a rizika (Development of the Czech Society in the EU: Challenges
and Risks)“.*